

ПРАВЕН РЕЖИМ НА РЕШЕНИЯТА НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН

Проф. д – р Александър Драгиев Драгиев
Бургаски свободен университет

LEGAL STATUS OF THE JUDGMENTS OF THE UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Professor Alexander Draguiev, PhD

Abstract: *The judgment of the UN International Court of Justice (ICJ) does not have the legal effect of a judicial precedent because it is binding only upon the parties to the case and not the Court. According to Article 38(1)(d) of the Statute of ICJ the judgment is only a subsidiary means for the determination of the rules of law applicable to the case – conventions and custom. Although the ICJ has never treated its judgments as applicable law, the Court has always considered and even followed its previous judgments when deciding a new case. As a consequence the Court decides similar cases in similar manner, thus achieving consistency and uniformity of its jurisprudence.*

Key words: *UN International Court of Justice, applicable law, judgment, judicial precedent, Common law system, Roman law system*

I.

Статутът на Международния съд на ООН (СтМС) в чл. 38, т. 1, б. „г” посочва съдебните решения като приложимо право за разглеждането на делата му: „1. Съдът, чиято функция е да решава – в съответствие с международното право – спорове, отнесени до него, прилага:.....г) под резерва на разпоредбата на чл. 59 съдебните решения.....като помощни средства за установяването на правните норми.”

Вижда се, че тази разпоредба поставя приложимостта на съдебните решения в зависимост от две условия: правното действие на чл. 59 Ст. и субсидиарния им характер спрямо нормите на международното право. Но разпоредбата не конкретизира дали става въпрос за решения на национални или международни съдебни органи, а от последните – за решения на кои такива органи. Очевидно е, че под “съдебни решения” СтМС не разбира националните съдебни решения, тъй като националните съдилища не могат да решават спорове между държави, поради което и техните решения са неприложими към такива спорове¹.

Следователно съдебните решения по смисъла на чл. 38, т. 1, б. “г” Ст. могат да бъдат само международни такива решения. Но от тях Статутът всъщност визира само една категория – решенията на самия Международен съд на ООН (МС). По време на

¹ Вж. **Thirlway, H.** The Law and Procedure of the International Court of Justice 1960 – 1989. Part Two. – The British Year Book of International Law, vol. 61, 1990, Oxford, 1991, p. 127, 128.

създаването му (едновременно с ООН, тъй като е неин орган) той е единственият международен съдебен орган, така че Статутът му може да третира единствено неговите решения като международни такива.

Но възможността Съдът да прилага в съдопроизводството собствените си решения поставя въпроса за обвързаността му от тези решения. Тук се проявява ролята на нормата на чл. 59 Ст. като един от ограничителите на приложимостта на съдебните решения: “Решението на съда е задължително само за страните по спора и само по отношение на даденото дело”. Следователно Съдът не е обвързан с решенията си, не е задължен, не е принуден да ги прилага за решаването на нови дела.

Но същото правно действие имат решенията на националните съдилища в държавите от романо-германската правна система. Исторически този правен статус на съдебното решение във вътрешното право е възникнал много преди възникването на международното правосъдие. Ето защо основателно може да се заключи, че в нормативната уредба на МС моделът за правното действие на решенията му е възприет от континенталната система на правото. Независимо от това обаче, практиката на Съда по прилагането на решенията му се приближава и до другия модел – моделът на правно действие на съдебното решение в системата на общото право. Накратко това означава, че Съдът, разглеждайки дадено дело, винаги се съобразява с решението си по аналогично предходно дело с цел по подобен начин да бъде решено и новото дело.

Двете най-разпространени и най-известни правни системи (наричани също правни семейства) в света – континенталната (романо – германска) и системата на общото право (прецедентната правна система) традиционно се различават именно по въпроса за признаване на съдебната практика за източник на правото, с други думи – за приложимо право в съдебния процес. Континенталната система на правото представлява система от правни норми, формулирани в писмена форма. Тези норми са сравнително добре кодифицирани, което ги прави прецизни и непротиворечиви помежду си. Друга особеност на континенталната правна система е, че в нея съдебното решение е задължително само за страните по делото, но не и за съда, който го е постановил. Следователно в държавите от тази правна система съдът може да правораздава само въз основа на регламентирани в законодателството правни норми, но не и въз основа на съдебни решения. Те не са източник на правото².

За системата на общото право е характерно, че правната норма не е толкова обща и абстрактна, както в континенталната правна система, законите са по-казуистични. Липсва делението на нормите на диспозитивни и императивни, като огромна роля в процеса на създаването им играе съдебната практика. Поради това общото право познава и неписани (т. е. обичайни) правни норми, но не познава кодификацията. В заключение за общото право може да се каже, че е право на съдебната практика³. Тя е източник на правото⁴.

² Вж. подробно по този въпрос **Карбоние, Ж.** Гражданско право. Въведение. С., 1999, 32–36, 37, **Богдановская, И. Ю.** Судебный прецедент – источник права? – Государство и право, 2002, № 12, с. 9.

³ За романо-германската правна система и системата на общото право вж. **Давид, Р.** Основные правовые системы современности. М., 1988, с. 281, 282, 330, **Карбоние, Ж.** Цит. съч., с. 153, 154, **Hussain, I.** Dissenting and Separate Opinions at the World Court. Dordrecht, Boston, Lancaster, 1984, p. 5, 6.

⁴ Вж. **Богдановская, И. Ю.** Цит. статия, с. 8.

Друга характеристика на общото право е, че правораздаването при него се осъществява въз основа на принципа на прецедента⁵. Този принцип има два аспекта. Първият е, че едно съдебно решение е задължително както за постановилия го съд, така и за стоящите по-долу от него като инстанции съдилища⁶, в смисъл, че и двете категории съдебни органи са длъжни да приложат това решение при разглеждане на дело, аналогично на делото, по което е постановено решението. По този начин решението се превръща в прецедент. Такова прилагане на съдебното решение се обяснява с изискването сходните дела да се решават по сходен начин. Същността на прецедента в системата на общото право, а именно, че съдът е обвързан с предишните си решения, е прието да се изразява с латинския термин “*stare decisis*” (да се придържаш към вече решеното, да решиш така, както е било решено по-рано)⁷.

Вторият аспект на принципа на прецедента е разграничението, което съдът трябва да направи между делото, което разглежда, и предишното аналогично дело, чието решение прилага. Очевидно е, че не може да има две напълно идентични дела, напротив, всяко дело има своята специфика, както във фактическата му обстановка, така и в правната му квалификация. Същевременно по всяко конкретно дело съдът може да се сблъска с голям брой прецеденти.

Затова съдът с цел да намери релевантното за делото решение е длъжен да отчете тази специфика, като установи разликите между разглежданото дело и прецедентите, определяйки по този начин кой от тях и до каква степен е приложим към делото. Напълно е възможно съдът да използва предишното съдебно решение само като част от мотивите на новото решение. Следователно съдът от системата на общото право има не само задължението да следва в практиката си своите и на по-горестоящите съдилища решения, но и задължението да съобразява тези решения със спецификата на конкретното дело.

Според доктрината за прецедента съдът е обвързан не от цялото си решение, а само от една негова част, която е прието да се обозначава с термина “*ratio decidendi*” (основание на решението)⁸. *Ratio decidendi* е тази част от мотивите на решението, която директно аргументира и обосновава диспозитива му. Фактически *ratio decidendi* са само тези разсъждения, съображения, аргументи, доводи, от всички, изложени в мотивите на решението, единствено които пряко и непосредствено са довели до това, което е отсъдено в диспозитива на решението. Но от казаното може за се заключи, че такава част – *ratio decidendi* – съществува в мотивите на всяко съдебно решение, независимо дали е от общото право или от континенталната правна система. Разликата е само в това, че при първата система, където решението има качеството на прецедент, функцията на прецедент спрямо едно последващо аналогично дело всъщност изпълняват мотивите на решението, явяващи се *ratio decidendi*.

Но в решението има и такава част, която не е задължителна за съда, и която се обозначава с термина “*obiter dicta*” (нещо, казано между другото, казано мимоходом, само споменато)⁹. Както личи от наименованието на самия термин, *obiter dicta* са такива съображения, изказани от съдията в мотивите на решението, които не се отнасят до съществуването на делото и поради това не са от значение за решаването му. Например в реше-

⁵ За прецедента подробно вж. **Кросс, Р.** Прецедент в английском праве. М., 1985, 25–27, 55–66, 91, **Богдановская, И. Ю.** Закон в английском праве. М., 1987, 103–121, **Barker, D., C. Padfield.** Law. Oxford, 1992, 24–27.

⁶ Вж. **Богдановская, И. Ю.** Закон в английском праве. Цит. съч. с. 106.

⁷ Вж. **Богдановская, И. Ю.** Цит. статия, с. 7.

⁸ Вж. **Богдановская, И. Ю.** Закон в английском праве. Цит. съч., с. 105.

⁹ Пак там.

нието съдията би могъл да обсъди една хипотетична ситуация: “Ако обаче А беше направил това, а Б беше направил онова..., аз бих бил задължен да установя, че А и Б са солидарно отговорни.”¹⁰ Очевидно е, че разсъждения от този тип са присъщи за мотивите на съдебното решение и от романо – германската правна система, и от общото право. Примерът с такава хипотетична ситуация илюстрира какво да се разбира под *obiter dicta* изобщо, без значение правната система, и същевременно обяснява защо тази част от решението не обвързва съда от системата на прецедентното право. И все пак и *obiter dicta* има своето значение: ако отбелязаната *obiter dicta* в решението ситуация възникне в едно последващо дело, съдията, който го разглежда, би могъл да приложи и тази част на решението прецедент.

Принципът на прецедента е най-доброто доказателство за това, че общото право е преди всичко право, създавано от съдията – когато по дадено дело няма изрична правна норма, която съдията да приложи за решаването му, той може чрез изследване на прецедентите да определи какво би трябвало да гласи приложимата норма.

Благодарение на принципа на прецедента съдебната практика в държавите от системата на общото право се характеризира със сигурност, яснота и предвидимост при решаването на аналогични дела, унифицираност на решенията по такива дела, изобилие от детайлни норми за прилагане от съда, силно изразен практически характер на тези норми, постоянство на съдебната практика.

II.

Макар и схематичен, анализът на правното действие на съдебното решение в романо-германската правна система и в тази на общото право потвърждава направеното вече заключение, че според чл. 59 Ст. решенията на МС имат същото правно действие, каквото имат съдебните решения в континенталната правна система. Следователно, решенията на МС нямат характера на съдебен прецедент, което означава, че те не са източник на правото и съответно не могат да бъдат приложимо право в производството пред Съда¹¹. Допълнително доказателство за това е, че чл. 38, т. 1, б. „г” Ст., обявявайки, че съдебните решения се прилагат по делата в МС, заедно с това ги определя като „помощно средство”. Но тогава каква е ролята на съдебните решения в това производство, каква е тяхната приложимост по делата, и в какъв смисъл те са помощно средство?

От една страна Съдът не се счита обвързан от предишните си решения, на което право му дава самият чл. 59, а именно че решението не е задължително за него (а само за страните по конкретното дело); от друга страна Съдът, при постановяване на дадено решение, не третира като недопустимо обръщането към решенията по предишните си дела¹². Резултатът е, че МС винаги се старее да следва предишната си

¹⁰ **Barker, D., C. Padfield.** Op. cit., p. 26.

¹¹ В потвърждение на това вж. напр. **Shahabuddeen, M.** Precedent in the World Court. Cambridge, 1996, p. 53, 54, 152, **Akehurst, M.** A Modern Introduction to International Law. L., Boston, Sydney, 1985, p. 36, **Malanczuk, P.** Akehurst's Modern Introduction to International Law. L., N. Y., 1999, p. 51, **van Hoof, G. J. H.** Rethinking the Sources of International Law. Deventer etc., 1983, p. 169, 170.

¹² В този смисъл по делото на Камерун срещу Нигерия за сухоземната и морската им граница Съдът посочва: “Истинският въпрос е дали по това дело съществува някаква причина да не се следват мотивите и заключенията от предишни дела” (Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (I. C. J. Reports) 1998, p. 292).

съдебна практика¹³. Да следва практиката си, за Съда означава, ако това е възможно и доколкото е възможно, при разглеждането на дело да се съобразява с предишните си решения, да се придържа към тях, нещо повече – да се ръководи от тях. Процедирайки по този начин, МС обаче не се превръща в съдебен орган от типа на съдилищата от системата на общото право. За разлика от тях Съдът не е обвързан от своите решения и в подкрепа на този извод може да се посочи не само изричната разпоредба на чл. 59 Ст., но и самата му практика. Тя показва, че Съдът се смята свободен да следва или не своите предишни решения и преценката за това той прави в зависимост от конкретното дело.

Обръщайки се към предишните си решения Съдът спазва три правила. **Първо**, той се обръща към всички свои такива решения, към цялата си съдебна практика, търсейки кои са решенията, в най-голяма степен съответстващи на делото, което разглежда. **Второ**, по дадено дело Съдът може да се ръководи само от такива свои решения, които са постановени по дела, аналогични на новото дело. Единствено аналогия между делата може да оправдае прибягването до предишното решение, с цел постановяването на новото такова. А аналогията се разкрива чрез анализ на мотивите на предишните решения. Между делата не може да се търси, защото не може да има, механична идентичност. Напротив, между две дела може да има много съответствия и различия. Определящото е, кои елементи от новото дело са от интерес за Съда – наличието на същите елементи в предишно дело означава, че двете дела са идентични относно тези елементи, макар в други свои части да се различават¹⁴. От това следва, че делата са аналогични и съответно оправдава използването на решението на предишното дело към новото. **Третото** правило е, че ако намери повече на брой дела, аналогични на новото, Съдът прибягва обикновено до решенията не на всички тях, а само до решенията по едно или няколко дела, които решения се явяват обединяващи и представителни за всички такива аналогични дела.

Обръщайки се към предишните си решения, Съдът не решава новото дело въз основа на тях; няма нито едно дело, решено чрез предишно съдебно решение. Напротив, той винаги решава делата само с прилагане на международноправните норми. Позовавайки се на предишните си решения, Съдът всъщност аргументира, обосновава защо намира за приложими към разглежданото дело тези правни норми, въз основа на които е решил предишното аналогично дело. Решавайки конкретно дело, МС привежда абстрактните правни норми към конкретния казус. За да направи това Съдът трябва да разтълкува нормата с цел да установи, че предвидената в нея хипотеза обхваща предмета на разглеждания спор. Тълкуването си Съдът излага в решението си по това дело, за да мотивира защо приложимата към делото правна норма е точно тази. Изводът е, че чрез съдебното решение се постига тълкуване, конкретизация, индивидуализация на абстрактната правна норма към конкретната фактическа обстановка на спора, предмет на разглежданото дело.

Точно в това се състои процесуалната роля на съдебното решение. Съдът, разглеждайки едно дело, ако открие аналогична фактическа обстановка по друго, предишно дело, с пълно основание може да допусне, че и новото дело трябва да се реши въз основа на същите правни норми и оттук по същия начин като предишното. Но кои са тези норми и дали в действителност те са приложими към новото дело Съдът може да установи единствено чрез анализ на решението по това предишно дело. Именно направените там тълкуване и индивидуализация на приложените към това дело правни норми ще дадат възможност на Съда да прецени приложимостта им и към новото дело.

¹³ **Shahabuddeen, M.** Op. cit., p. 26, 31.

¹⁴ В този смисъл е индивидуалното мнение на съдията Танака по делото “Barcelona Traction, Light and Power Company”. I. C. J. Reports 1964, p. 71.

Защото анализът им в предишното съдебно решение ще разкрие какво точно гласят тези норми, каква е правната уредба, която създават, и отгук обхващат ли те и до каква степен фактите по новото дело. Изложената процесуална роля на съдебното решение демонстрира смисъла от обръщането към предишните съдебни решения в производството пред МС.

Процесуалната роля на съдебните решения обяснява и защо те са определени като „помощни средства” в чл. 38, т. 1, б. „г” СтМС: след като не са приложимо право за решаване на делата, то тяхната функция в съдопроизводството е да спомогнат, да съдействат за намирането на приложимото право. Очевидно е, че тази функция придава само субсидиарен характер на съдебното решение спрямо договорните и обичайните международноправни норми доколкото прибегването до него е единствено с цел прилагането на тези норми за решаването на делата. “За съществуването на една норма на обичайното право можем да заключим, между другото, и не на последно място, от съдебната практика.”¹⁵ Логично следствие от субсидиарния характер на съдебното решение е обявяването на качеството му на помощно средство от чл. 38, т. 1, б. „г” Ст. като второто условие (наред с правното му действие според чл. 59 Ст.), което Съдът трябва да спазва при използването на постановени вече свои решения към дадено разглеждано дело. Но значението на нормативното закрепване на субсидиарната процесуална функция на съдебното решение може да се види и в още една посока: то предпазва МС от това да превърне на практика решението си в съдебен прецедент по смисъла на общото право, и така в приложимо право по делата наред с международноправните норми.

Прибегването от Съда до предишните му решения фактически става чрез цитирането им в мотивите на новото решение, превръщайки ги така в част от тези мотиви. Съдът може да се позове на едно или няколко предишни решения, както на диспозитива, така и на мотивите им, като най-често това са именно мотивите. Така например в мотивите на решението си по делото за Източен Тимор от 1995 г., за да се произнесе по въпроса за юрисдикцията си, Съдът цитира редица предишни свои решения по този въпрос: решенията по делото за континенталния шелф между Либия и Малта от 1984 г., делото за пограничния спор между Буркина Фасо и Мали от 1986 г., делото за пограничния спор между Салвадор и Хондурас от 1990 г., делото за фосфатните находища в Науру между Науру и Австралия от 1992 г.¹⁶ А за да се произнесе по въпроса за изчерпването на вътрешноправните средства в решението си по делото “Елетроника Сикула” между САЩ и Италия (1987–1989 г.), Съдът се позовава на предишно свое решение от 1959 г. по делото “Интерхандел”¹⁷.

Цитирайки предишно решение на МС, новото съдебно решение може се позове на всяка част от мотивите на предишното – както частта, явяваща се *ratio decidendi*, така и частта, представляваща *obiter dicta*. Защото в мотивите и на международното съдебно решение, каквото е решението на МС, също се обособяват такива части, познати от националните съдебни решения. Това е естествено, защото всяко съдебно решение закономерно съдържа и аргументи, обосноваващи диспозитива му, и разсъждения на съдията, казани между другото. В решението си МС никога не дефинира кое е *obiter dicta*, приемайки че всичко извън *ratio decidendi* в мотивите му

¹⁵ **Herczegh, G.** *General Principles of Law and the International Legal Order*. Budapest, 1969, p. 115. Становища в същия смисъл са изказали **Thirlway, H.** *Op. cit.*, p. 124, **Rosenne, S.** *The Law and Practice of the International Court*. Dordrecht, Boston, Lancaster, 1985, p. 611, и назначеният от ЮАР съдия *ad hoc* ван Вик в индивидуалното си мнение по делото за Югозападна Африка (I. C. J. Reports 1962, p. 576).

¹⁶ I. C. J. Reports 1995, p. 101.

¹⁷ *Ibid.*, 1989, p. 43, 44.

трябва да се третира като *obiter dicta*. Добър пример за *obiter dicta* в решение на МС ни дава делото за териториалния спор между Либия и Чад. Неговото решение съдържа пасаж, посветени на въпроса за дължината на граничната линия между двете държави, като договорът, с който е установена границата може да се прекрати от всяка от тези държави – негови страни. Някоя от тях не повдига този въпрос, защото той е извън предмета на делото, и въпреки това Съдът го поставя на обсъждане и се произнася по него¹⁸.

В заключение трябва да се посочи ползата за юриспруденцията на МС от прибягването до предишни негови решения с цел решаване на ново аналогично дело: така, първо, се осигурява постоянство и еднообразие на съдебната практика, защото аналогичните дела трябва да се решават по аналогичен начин, и второ, се постига процесуална икономия – на Съда вече не му се налага в мотивите на новото решение да развива същите разсъждения и доводи, както в предишното решение, за да направи същите заключения.

¹⁸ Ibid., 1994, p. 37, 102.